

Internacionalna * r e v i j a *

Z E N I T

NOVU
za UMETNOST

SHS
Zagreb - meseca Juna 1921.

Urednik: Ljubomir Micić

Uredništvo i uprava:
Hatzova ulica broj 9 I. kat

SADRŽAJ: I. Goll Zenitistisches Manifest / Б. Токин Рим / P. Noël The Sick Soldier / D. Aleksić Kurd Schwitters / M. Sauvage Le cercle / R. Petrović Lovčevu bdenje / S. Vinaver Zenidba vrapca Podunavea / A. Šerber Juli 1919 / B. Tokin Kometa Pons-Winnecke, Zemlja i Zenit

5

Makroskop: Kandinski (Lj. Micić) / Pokušaj jedne lojalnosti / Pesme jednog epigona i plagijatora / Imazinisti / Canudo o kinematografu / Knjige i časopisi / Biblioteka Zenit / Ild.
Klišeji: V. Foretić Portret švicarskog kelnera - Portret jednog Slovenca / R. Henkl Autoportret

Zenitistisches Manifest

Ivan Goll — Paris

Jeden Morgen um fünf Uhr, überall, auf den fünf Kontinenten, erhebt dieselbe ZEITUNG ihr übernächtlich graues Haupt mit den schwarzen Lügen des Lebens:

Friedenskonferenz = Mord im Käsegeschäfft = Der Sprung aus dem Herzen der Geliebten = Kauft Gillette Rasiermesser = Bergson in Amerika = Wählet Nero! = Hurra!

O Europäer mit kurzen Stirnen, Frauen mit zu engen Korsetten, Kinder mit trojanischen Pferden: ihr alle, Feinde einander, Feinde des Bruders und des Vaters: ihr alle, Kronen der heiligen Schöpfung, jeder mit einer papierenen Krone auf dem amerikanisch geschnittenen Haupthaar: Sozialisten und Royalisten, zerlumpter Prolet im Ölrevier, berlockentanzender Banquier in London:

Oh!

Nein! Nein! Glaubet nicht, dass wir wieder einmal mit Phrasen der Liebe zu euch kommen: Genossen, Brüder, ihr traditionellen Gipsköpfe, verdummte Professoren, veralkoholte Beamten gehirne, versäuchte Haut- und Seelenärzte: nein!

Wir hassen hassen hassen euch!

Aber wir wollen die elende Maske des kapitalistischen Karnevals von eurem Gesicht herunterreißen wir wollen alle eure Schamgewänder und zynischen Efeublätter euch von den Gliedern zerren, bis euer Hirn, wie ein schmutziger Schwamm verdorrt, euer Herz, wie eine alte Semmel ausgetrocknet, vom Regen und Sturm unserer Feindschaft schwellen und schwellen und platzen

dann

ihr als Tiere, als Mörder, als Militaristen geborene, von Homer bis Marinetti mit Kampfgesängen aufgepöppelten Nationen, ihr mit Bibeln, Witzten und Strafgesetzbüchern statuierten Zivilisationen, ihr Völker, dann wollen wir euch über die Kasernen und Justizpaläste hinweg, auf denen »GOTT MIT UNS« und »LIBERTÉ EGALITÉ FRATERNITÉ« im Golde prangt, über eure Mauern und Moralen

hinweg

ZENIT SONNE

zeigen

Katarakte von Wahrheit, millionen Volt himmlischen Lichtes

Unsere erstklassige Ia Denkmaschine

wird euch vergiftetem Geschlecht flüssige Sonne in eure kondensierten Milchbüchsen hineinverarbeiten:

W A H R H E I T

Nein! Nein! NEIN! Wir lieben euch keineswegs!

Wir wollen euch nicht umarmen, ihr Heuchler, ihr Verdummten, ihr Frommen, ihr Politiker, ihr Syphilitiker, ihr sentimentalen Kleinnationalen! Nationen! Stammbäume! Urgeschlechter! Quatsch!

MENSCH!

Wir sind nicht Franzosen, nicht Serben, nicht Deutsche, nicht Neger, nicht Luxemburger!

**Wir sind Europäer, Amerikaner,
Afrikaner, Asier, Australier!**

In dieser Zeit der notwendigen Trusts ein gewaltiges Welt-Dokument:

ZENIT!

Mit Ozon, Wasserstoffsuperoxyd und Radium wollen wir eure Münder und Herzen reinwaschen, auf dass ihr als Menschen, ohne Abzeichen, barhaupt, ohne Zylinder, Chauffeurmütze und Helm in die offene SONNE der Wahrheit treten könnt, ohne den Sonnenstich oder die Schlafkrankheit zu bekommen.

Vinko Foretić — Vis

Portret švicarskog kelnera

Рим / Купола Светог Петра

Бошко Токин / Загреб

Час узвишења: моја душа и душа Рима сјединиле су се. Наше су душе лебделе изнад простора.

Предосећај: нешто ће се догодити. Тихо па онда гласно говорило је у мени: нешто ће се догодити. Очекујем, тако сам говорио себи, наставак досадањим емоцијама. Наставак неочекиване интензивности.

Дошао је тренутак кад је моме бићу требало оправдања и одговора себи.

Полет: динамички и заносни израз психо-физиолошко-астралног састава који носе моје име. Елан — линије, скокови, заноси, који изражавају моју персоналност. Пророчки моменти јер терају некамо где ће се доћи до откривења. Импулсивност и елан два облика мотора мога живота и живота других. Данас пророчки моменат носио је објашњењу смисла живота. У очараност. Очараност и оправдање екзистенције. Узвишење.

Два детерминизмо-мотора: Рим и ја. Њихов контакт резултат тога: нов смисао, очараност и узвишеност. Мој мотор то је оно што ја

посим, садржим у себи, оно што ме креће. Моја особа, мој живот до тога дана.

Детерминизмо-мотор Рима то је његов живот прошлост и садржај и мотори који га сачињавају. То је Рим. Описати Рим, поједине моменте то је посао археолога, историчара, монографа. Осетити моћно, en bloc, синтетично то је дело уметника. Две се душе откривају и саопштавају само атракцијом и контактом.

Рим је резервоар живота, израза, инспирација, решавања, резултата. Скуп симбола и енергија. Рим је музеј. Музеј живи кад се оживљава. Оживи у контакту са живићима. Обично људи посматрају само дело. Онда се дела дају само гледати. Али не живе. — Ја сам живући. — Рим живи интензивно тек онда заправо кад је гледан из даљине. Са извесног остојања. Онда фонтане, палаче, споменици, баште, куће, цркве, рушевине, живе, дишу заједно. Као целина вибрира синтеза синтеза. Рим је тада симфонија. И све је на своме месту. Јер у Риму треба да је све на своме месту. Рим значи: варош — уметничко дело.

Сликарство, вајарство, Релеф, архитектура, музика, песма, Poème Visuel.

Рим посматран са даљине дише еманира као живо биће. (А и иначе дело векова треба посматрати са даљине, да би се судило правилно о ономе што је данас дистанција.) Удаљио сам се. Отишао сам у Рока ди Папа. Гледао сам: предамном пољане, и као релеф на хоризонту, Рим. Даље море лаким потезима. Нигде прекиданост. Скоро све је монотонно. Рим је вибрирао, то се види осећа, то пробија — као зраци сунца — кроз монотонију. Рим: светлећи релеф, пластика која очара. Поткрепљен толико евокативним елементима и снагама, услед контакта дуна час очараности почео је. Очараност је била већ у томе што су две душе могле говорити — телеграфијом без жица дуна — кроз и преко простора. Међусобни магнетизам дивљачно је. Први контакт довео је собом друге.

Разговор душа...

Душа Рима открива се... дубљи смисао и разлог постаје разумљив.

Све у Риму, све куполе (свака купола по један релеф на релефу), све цркве, дрва, палаче, све је само помоћно нешто што води главном. Само помаже да се истиче главно. Све је постојало en soi али имало још једног дубоког разлога и постојао због њега. Све је имало свога оправдања, које је тражило и имало још дубље оправдања. Сви ти резултати хтели су још један резултат. Синтезе осећале су и знале су да су оне значајне у своме јединству. Њихов је смисао довести до откривења и највишег откривења: Куполе Св. Петра.

Ка делу Микеланђела гравитира све. Ка Микеланђелу узвиштељу душа и изразиоцу енергетика, било речју, бојом, линијом, формом, конструкцијом, куполом. Све је ишло куполи. Сви делови вароши, све куће, цркве, дрва, фонтане, људи, све,

једном речју све је приносило себе као дар куполи. Све се довршило у њој. Носило моје обожавање њој (— и њему). Она је сакупљавала све дарове, вибрирања, обожавања. Носила их високо, изражавала их узвијујући. Душа Рима није хтела, могла, друге да се узвиси и носи себе у висине, него само кроз ње (његу). У Риму заправо не живе људи него душе.

Спиритуалности.

Моја се душа увисила. Две душе, душа Рима, (Микеланђела) и моја, братимиле су се. Пењале у вис и испуњавале су ваздух и простор.

Рим има центра. Друге вароши немају га. Вароши су шеталишта, пролазишта људи. Алеје или куће куд пролазе, иду и долазе и одлазе људи. Вртлози. Рим има центра. Центар то је купола Св. Петра. Круг. Побожност. Узвишавање. Рим је скуп »путоказа« и мотива ка естетизовању. Рим ставља питања и одгонета. Али где сви »путокази« упућују на оног који одгонета у истини на Микеланђела. Довршује он низ питања, једно доба. Он је крај, циљ и испуњавање Ренесансе.

Моја је душа ишла ка својој одгонети.

Светлост је нестала. У сумраку купола је изгледала још унутрашњија. У мраку видео сам још једну блистајућу тачку сјаја: Куполу... У простору између Рима и себе (и у себи): борбе, судбине, уметнике, визије, стварања. Изнад свих великог уметника како израђује концепције, како се бори, како конструише астралном душом, душом, телом, крвљу. Кроз њега сјединиле су се борбе, судбине и људи за космосом. Један, изашавши из свега, космоса, реализујући себе сједињавао је понова са космосом.

Симфонија монументалности и космичности, динамичности. Интензивност. **Снага и смирење.** — У мени: припремање за нов живот, наставак узвишења. Груди су се шириле и чело. Ја сам нарастао. Рукe су се шириле и преко, кроз, простор слао сам своје поздраве, емоције, љубави, признање, обожавање и братство. Куполи њеном уметнику »брату богова«. Све душе састале су се, братски лебделе... **Живим. Живот: реализовање узвишења.**

Написао 15 и 16 јуна 1920 у Риму, као фрагмент једног романа који ће се писати онолико дуго аутор буде живео.

The Sick Soldier

Percy Noël — New York

„Come back“ said they and lifted him
from where he lay half dead;
but once upon his feet he saw
the land that lay ahead,
where cannon belched and rifles spat
making globs of red.

„No! No!“ cried he and staggered
to stop and fix his eyes
upon the hills of Serbia,
the Bulgar's stolen prize,
where every wife and sweetheart knows
how a soldier dies.

„You're sick. Come back a little time.“
But he looked straight ahead
and not one pace away would move
from Serbia that bled,
while cannon belched and rifles spat
making globs of red.

Amerikanski pesnik, živi učesnik u stvaranju internacionalne umetnosti, učestvovao je uz našu vojsku u najvećim okršajima na Solunskom bojištu.

Kurt Schwitters Dada

Dragan Aleksić — Prag

Walter Mehring po Japanu pandadaizira kao Dada New-Ocase a Hannover nosi Schwittersa t. z. najpozitivnijeg dadaistu i posrednika Hasenclever-Hülsenbeck matscha, koji analogan svemu, okorišten svima, čuvan tehnikom astudija zove sebe Dada-Antidada pesnikom. Fenomenalno je Hülsenbeckovo odricanje od njega, Dadayama — pljuckanje na Anna-Blume (C. Ribemont Dessaignes fićuk »Java-simptome«) a ipak ako je DADA rastrgan jedna rastrganost pripada Schwittersa.

Dvopolutna zemlja i dvopolutni Schwitters pesnik-slikar. Umetnost se ne kondenzira bukvarnostrogim medama (Pierot Marcetto) već se nedeljnosvečano i novokostimira. Meketanje starostavnosti preskulptiše neke ideje u nepomičnost, centropomaknuće sistematike nestaje — Schwitters ne miče pomičnost već ograničenost — DADA je globetreterski ornamentiran generalnošću, on muzicira slikarskim stihom skulptura ili slika muzico-skulpture stihovima — Schwitters čovek ne sadsmissione dobe već futuro-academicae —

Na Schwittersa Preddadaistu pljunuti — Ležerno — Schwittersa dadaistu okovitlati sa tri mlaza obojenih lampi — Mikroskopom tražiti generalnost je 0, generalnost staviti distancijalno je jasnoća — Schwitters je generalno dadaist u svome izrazu on je Merz-Kunst — Merz-Kunst — Široka slikarska hipodroma. Sve se akademsko i klasično moglo naučiti kao imitativno realitno prema prirodi — Tehnika se uči uokvirena školom, katedrom, cvikrom i t. d. (Pollice verso!) — Ali tako ostati bez umetnosti nije slučaj. Izražaj sebe — temelj umetnosti — se ne uči; linije, forme, boje i reči daju komplikovanu kombinaciju izražaja, sinteza materija sa vazduhom umetnika — Schwitters se izvinuo iz učenja i ide prema jedinoj genijalnosti — On misli: slika se ne može rastumačiti materijalno govora, kao što se ni reč »i« ili »to« ne može naslikati — (Apsurdologija) — To je bitno bez konstatacije — On slika bez elementa prirode, uzima e l e m e n a t

slike. Te apstrakcije opterećuju shvaćanje neekspanzivne psihe, ali su sumarno silnice umetnosti. — Kurt Schwitters nije ostao ni pri tome — I apstraktekspresionizam je u njega faza — Umetnost kao prashvatanje; nerazumiva je kao život, božanstvo, nedefinitorna i besciljna — Umetničko delo nastaje umetničkim obrtanjem (Raddadistenmaschine) umetničkih elemenata — Materijal je stvar nebitna kao i umetničko raspoloženje, forma daje smisao u razmeštanju materijala (Bezmetafizička suprapomičnost), razmeštanja po volji, ne boja prema boji, liniju prema liniji, već drvo prema platnu, guma prema željezu, beton prema papiru — Taj nazor je on krstio Merz! Umetnik je umetnik makar slagao uokvirene obzorizrezotine — Zanimive umetničke hiperbole makar naučene (Apsurd!!) — Dozvolimo da Merz pipapopifira publiku uz niansu troosvetlene galerije, znači da je tempo artizma jači od logike razuma od Grka do Arnolda. (Čupajte brkove Gjukica!) Pa da bridge-shoo naruči apstrakt-imperial-surogat ne bi Merz nikada prestao biti jakost umetničkog izražaja — Složiti rastrganost i odvojenost materijalija u apstrakciju sintetike jasno je svakom logikom, da je to umetnički akt — »Die Kathedrale« Schwittersova je nerazumiv logoproblem, ali očajnojaki izražaj najjače dimenzije — Reprizno gledanje tih apstrakcija daje izražaj stvarnosti u mirnoći (Apsurd!!) — Hriste eleison! Kad se sukobi lokomotiva i aero u 70° auto mora da je apstrakcija nenormalno formiran konglomerat divergencija (Prospekt Glandury Pec. Saturn) — A-a-a-a-ali — Serner peva c'est la guerre! Ne — Aluzije prebrzotrčanja su nula plus ništa — Charpentier — maske sublimiraju Edschmitovo vazdušno propeliranje — (Poštujte box!). Preko Schwittersa se prevukla klikockravica gastrofoba — Minimalni porast ratne bogaljštine dao je Schwittersu jednu alabasterozu device i on se tabulasirao kao dete — Evo — E-e-e-vo! Puf — Schwitters govori: slova su elementi poezije dakle i reči, glasovi, rečenice — Poezija nastaje obraćanjem. Smisao je samo bitan kada je okrenut kao fakat — Ja okrećem smisao spram nesmisla — Protežiram nesmisao, jer ga dugo već nisu umetnički obrađivali — I to je lična stvar —

Dakle DADA — Merz nije nešto dalje od DADA — Schwitters ima interesantnu knjigu. »Anna Blume« pesme. DADA-pesme — (»Herren vom stampfenden Leben können das nicht begreifen«!) — Apstraktni plimatički udarci su u materiji snaga, ne deluju reči, već neka kulisa iza njih — Postekspresionističko apstraktuisanje nije bezizražajno kao n. p. sabotaza neoimpresionista — (Operirajte Simu Pandurovića u interesu kozmosa!) — Zamećivanje boja kao efektnosti najpotpunije apstrakcije ima pesma 27., a mistika u materijalizmu u pesmi »Am Rande meines Welken bin ich sanfte Nacht« — Ekspresionisti su rekli da prerovna snaga apstrakcije deluje izvanredno, dok naprotiv jasnoća neke logike uzdržaje jasnosmerni akt čovječjega instinkta — Nikad se ne bunim aktivnošću, ali »Anna Blume« je aktivna u zaposednuću svih umetničkih mesta. (Citajte »Marstal«.)

Schwitters je dadaista vrste t. z. prvodadaista — (Fuj!) To ne bi spadalo u rečenicu, da nije Hülsen-

beckov dada-club isključio Schwittersa, jer je malo-dadaist. Međutim Tzara veli: svako čini umetnost na svoj način — I Schwitters se odmakao od programa (Nema programa, kuš!) — Schwitters je dobar slikar. (Ima čistu prošlost! O ja, ja da ola!) Njegove slike su kadgod slične Braqueovim kubistikama ili dapače pričaju o P. Kleeu (geniju, dakako, g. Poljanski!), ali radnje u »katedrali« su posve dada-zasebne — Skulptor je izvanredan — Njegova katedrala kao skulptura je apsolutno umetničko delo. Puna kotača i raznog fabričkog materijala ne daje mesta čoveku. (Pokloni se!) On spaja u sebi sve vrste umetnosti. (Ferenc Futurista!) On ih međusobno ženi — U pesmama ritmička slika, u crtežu čitanje reči, upričavljene slike su reljef — Generalnost DADA — Ne specijalist već panpanpan-dada! To je Schwitters — Najvećih ima zasluga (Marš patosu!) kao reorganizator drame, odnosno operodrame, pandrame DADA — (Firma se čuva patvorina.) On zove to Merz-bühne —

Premda se naglašava da Gaugina ne mogu razumeti antiseptički nedeljnjaci ipak binu Schwittersovu osećice svi u mozgu kao Dianatheatro-bombu 1921.

Schwitters daje delu biti delom neke nužne sintetike. Drama napisana, muzika i mimika tek su u spoju izraz, u koheziji su samo doživljajem. Generalnost, ne jedno čulo već sva-sva-sva — Inficirane stabilnošću, ne sistematikom drže delovi vezu — Materijal je sve tvrdo, tekuće i vazdušno — N. p. elektro-tranvaylira, čovek, benzinmotor, kvaka blagajne Banke Franco-Serb, modra svetlozvezda — Pokretnost je simptomatika — Linije plimiziraju u kvadrat-ploštine, svetlo diferencira u 30 trakova, motor kondenzira vodu, kvaka se izvrdlava i učepljuje u ruku nekog badux-provalnika — Partitura pantonistička. Svi tonovi su ravnopravni (Rousseau princip grcanja). Pištalice kao i violina, sirena kao i tip-top stezica, »Dante Alighieri« kao i Kongobubanj — Logika je što i Cagliariabeton — (Turistička pinakoteka) — Dadadrama u sintetičnosti umetnine traži celost — U poeziji reč kontra reči, ovde faktor kontra faktora, materijal spram materijala — Bina je reljef-slika života pomičnosti, muzika pantonistika — 500. linija raznih svetlosti baci se, buketski koketno i čini »nemoguću titraj« g. Krleže (»Kraljevo« Ne?) — Iza toga poleti 20 kugala parabolski preko ploštine, lupi o nekoliko stakala (Bašće g. Ivakića!) i spajaju se pod sobom dok prelazi vodoskok u probušenu mrtvačku kost — (Peva se »Aršipenka čuvaj Bože!«) — Od linija se pletu mreže i hvataju Voltairovu ogrlicu iz Sancousia — Kaplje perje odozgora i jedan čovek zaroktavši stupi namazan Condotay-Boston gumiarabikom i perje ga iskaplje Sneguljicom — On viče: »Ja sam Chanteclair! Evviva Rostand Buldog Southampton — Very goud boy!« Dižu ga na uzici i on kao lutka po potezima marionitizira — Glazba: Simfonijska »Orion-Chocolad-Fabrique« Marsch de Prague — Nato povorka narodnih socijalista prolazi i viče »Jedite naše novine — Papirnati sanatorij — O-ola-la-la«. Kola, vretena, spirale i lampe igraju Penkala-ouvertiru bez negacije. Onda se uramljuje šivaća mašina, gaće kao Ibsenova — ... puf —, stoji na glavi s nogama gore — Deformišu se mnoge stvari: mašina za guljenje krompira, superlativ od »rajski« napisan tušem, komad točka od »Orient-

expressa — Deformiše se svatko i prati lokomotivu kao sekundant u dvoboju sa drugom lokomotivom — Medusobno se mačuju dve gardine, a peva se psalam »Tula, Tula čelik« — Odozgor i popreko se bacaju razne stvari kao srećka razredne lutrije, mikroskop, mišolovka i crveni nos ministra za prosvetu — Sve u određeno vreme (Suttner-Ure) — Čovek je sporedan: može i ne igrati, ali može da dvo-nožno govori, razume rečenice kao papagaj, da na rukama stoji i šesir na nogama nosi. Onda se međusobno žene razne stvari — N. p. Barometarigla sa nosom Rodinovog Calaiskog purgara, ili zvuk »gis« sa Alraunom H. H. Eversa — Onda muzika: violina viče: kee-te-te-sisi, a za binom benzinmotorpila ksiksik-sik-rorara. Jedno dete skače u vodu i vikne »Baby«.

Tako Schwitters — Apsolutna umetnost — Mnogi nerazumno sve to clowniziraju pa i sebe uza to — Međutim čemu uvek logikom raditi, kad je ona najnelogičnija stvar naše dobe; ukratko egzotiziranje umetnosti je pače reklama za umetnost —

Umetnost je fakat kao život. Razlev seva preko svijaju — Umetnika ima i među piscima t. z. »gluposti« kao i neumetnika među Hugoima. Sve je problematična ekstaza pojedinca bez konstrukcije doslednosti naučene — Schwitters sada nastoji svoje naume provesti — Teorije su mu tačno efektne, umetničke i predznak nesterilnosti — Apokaliptično tlo Meidnerovo je samo oportuno, dok Schwitters u apsolutnoj jakosti panumetničkih detalja daje izražaj sebe — (krickrackrukrikrikrac u čeonjoj kosti) — Metafizička određenost je dala sistematiku problematike ali Schwitters daje garanciju stabilizeta umetnosti bez metafizičkih silogika — Bezuslovno Schwitters kao dadaista prevaguje — Generalnost i apstraktivizam fenomenalno iskaču kao onaj traženi primitivistički velikogest udarca — Boje su razularene, reči raskuštrane, muzika pobešnjela, sve je samo čovečje vrlo vrlo čovečje.

Schwitters (pisao najbolje pesme »Anna-Blume« i grafiku »Kathedrale«) nije samo tititraj DADA mreže već sam lasso za obuhvat sveta u Pandadayamsku neofuturistiku.

(Gooooospodi Pomiiiiiluj) (kor!!!)

Le cercle

Marcel Sauvage — Paris

La pendule
enfanté les sirènes
aux beaux corsets de cuivre

Sait-on pourquoi l'on part
on oublie chaque fois quelque chose
et les ailes s'eternuent.

En voyage
les yeux ouverts
sont plus menteurs que la mer
Clos ta paupière
aux paysages.

Les trains et les bateaux, vois tu
se donnent la main autour du monde
et le disque du soleil
à l'horizon de toutes les lignes aux panaches soleil
s'incline.

Pendule.

Lovčev bdenje

Rastko Petrović — Paris

Ja i osam evropskih dasada
Posedasma da igramo karata:
Imena Dantona, Robespiera i Marata
Spominjemo uz smeh.
Čudna nam želja duše potkrada:
Da duša pomrlih stolu bude prizvata;
U čas evo Dantona, za njim evo Marata:
Bolno se grče prsti i lede,
A glas je suh i bez jeka,
Ponoć je prošla dva sata,
I mrtvaca glave blede i sede.
Pod prozorom talasom srebrnim šumi reka.
A glas joj je suh i bez jeka,
Suh i bez jeka.
Bolni, zgrčeni i hladni, ja i osam dosada
I tri vode revolucije, igramo se, kartamo.
A na kartama da su slike ljubovca naših, o jada,
I naših očeva i prijatelja, dal' znamo —
Il samo nam se čini — i srca naša ranjava
I krstovi i listovi?
Daleko otiče reka Sava,
Njeni talasi udaraju ispod prozora.
I mladost prode žurno kao snežna odora:
Daleko će oteći reka Sava.
Pa ja sa psima jurim u lov:
»O kneže medvede budi ljubazan dodi pod moj
gvozdeni lanac;
Mesec, ključ i katanac!«

Ženidba vrapca Podunavca

Stanislav Vinaver — Beograd

(Tajna povest Egipta)

»Eto u tome je vrapcu moja snaga.«
Baš-čelik (Srpske Narodne Priče).

Balzamuju telo faraona Pta, iz sedamnaeste dinastije Kta.

Prvi balzamlja:
Faraon Pta
Iz dinastije Kta
Posvećen bogu Fta.
Ova su slova namena,
Ftin, kzin — i zamena.

Drugi balzamlja:
Tamnim spletom slova
Mudrim bičem reči
Nek zazvoni, nek zaječi
U vaskrsu volova.

Hor:
Mumijo znaj
Mumijo čuj

Slušaj i pamti
Kad plam zaplamt
Kad dođe ruj
Šta ćeš odgovoriti?

Mumija:
Svemirski crep
Na kome Amon sudi
Smrti je pred njih slep,
Zločin ludi.

Hor:
A svemirski cilj cilja?

Mumija:
U znaku bilja.

Hor:
Još išarajte odgovore mudrolija
Ribama zla, pticama čarolija
Pustinjom strasnih pesama
I požarima česama
I klonulošću poveseama.

Mumija:
Dosta na pamet!
Teško kao svet!

Pron:
Nema oproštaja lakoće.
Jeroglif jeroglifom kakoće.
Bio car, bio psar,
Moraš znati cilj stvaranja
Himnu odgovaranja
To najpre pitaju Bogovi...

(Faraon, balsamovan, ide pred sud Bogova. Zivotinje-bogovi: volovi, krokodili, gušteri, pauci, tice. Pitaju. Svete se.)

Prvi sudija:
Kakav je ton Prvog Ždrele?

Mumija:
Šakalski lelek opela.

Sudija:
Po čemu se poznaje konac Svemira?

Mumija:
Po vodopadu Nemira.
Kad Apis zanemi rukom
I narodi poniknu nikom
Čuje se okriljenosti šum.
To je svemirski Um.

Drugi Sudija:
U čunu bambusovom proročanstva
Šta osvaja krmilo pijanstva?

Mumija:
Kad se ponizi fata-morgana
Što nose vetri je,
Nastaje prodor dana
I zloslut leve Geometrije...

(Faraon, posle još dvadeset i dve hiljade sličnih odgovora priznat je i oglašen za mrtvog, i pušten s one strane mrtvačke barikade, među mrtve).

Faraon Pta bejaše jedan od najposobnijih ljudi svoja vremena. Kao što je poznato, u starome Egiptu ljudi su morali da nauče odgovore za ispit na onom svetu. Od detinjstva, Faraon Pta učio je odgovore. Kao i ostali njegovi sunarodnici on se celoga života spremao za onaj momenat prelaza, posle smrti. Na njegovome sarkofagu, kao na ogromnu ladu, urezano je sto sedamdeset hiljada jeroglifa da mu se u pomoći nadu. Četrnaest miliona jeroglifa bilo je naša-

rano na papirusima kojim su mu celo ovili telo. Za izradu ovih slova, radi umirenja bogova, bilo je uposlano osamdeset tisuća pisara i žreca, i ovi su ljudi, po žezi i po studiji, radili. To beše onaj čuveni teokratski režim kome se dive umovi i svi filozofski šumovi i sva mnoštva našeg hegeloštva. Svaki mrtvac imao je davati odgovore prema svom položaju socialnom, prema slova susretu, prema sudaru alhemičkih znakova u simbolizmu godina i dana rođenja. Svi lotosi na ovo znanje mirišu. Kažu da i drugi cvetovi, u Egiptu, ne mirisahu drugčije. Iz današnjeg cveća nemoguće je, i pored Maeterlinka, pogoditi smer i cilj savremene kulture, — možda zbog toga, što, kako tvrde još i danas svi cvetovi sanjaju o Egiptu, a osobito orhideje i tuberoze.

Ko se zanese lotosom može saznati i ovo:

Mumije kandidata koji nisu umeli odgovoriti na sudijaska pitanja, nisu ni žive ni mrtve. Oni otpočinju skitanja. Oni lutaju oko Gornjeg Grada. Očaj zenica pali požare kozmičkih bakljada. Na njih je mislio naš Roseti, slikar aveti, kada je u osmercu nizao biser o putniku-inovercu, o Blaženoj Devojani što se naslonila bleđa preko zlatnih nebeskih greda i gleda sa visina na sirotne vojsku. Za njih je milost pokazala svojsku.

U svojoj muzici za Blessed Damozel Debussy, još nezreo, nije shvaćao taj bol, ili ga prezreo, taj vapaj neprispelih. Umetnici su pojmlili škrgut očajanja i besciljne čekaonosti, što su kao mlazevi, crnim plamenovima nebivanja šibali po poljima Očekivanja. Moreau je to znao, Gustave, njihovim jadima on je blistav. Do duše Cesar Frank, Flamanac, prošao je kroz psihozni klanac, i video da duše bogorade i bogohule. Neke viole, timpani i flautske kule u »Blaženstvima« o tome znaju. Negde u Africi, po šatorima crnačkim, peva se i leprša Misterija Očekivanja. To je vrsta lebdozvučne vere. Sama iz sebe a simbol. No crnci nisu mogli zagonetku rešiti igrom, plesom. Ni divljačkim, ljudskim mesom. To je jedan smisao antropologije. Kažu da ima i drugi: u zapevci magije. Svaki smisao ima više planova, i mnogo ravni, i sve se stiče i razjedinjuje u jednim istim poletima, koji su i odleti. Kao tičiji smisao u moru gnezdâ. Gde je, i radi kakvih funkcija, ta smislova interpunkcija, kad je sve povratak?

S vremena na vreme duša kakve Sfere, sa radozna-lošću razbludne hetere, poslala bi u pučinu glasnika, da donese vest iz dubina, sa buketo otužno-mudrih jagorčevinâ. Tako je i u ime naše Planetarne Prašnice, bio poslat Wagner, u značaju zvučne Jedinice. U somotskom plaštu sa resama. I Svedenborg, po le-sama. I, kažu, ali sumnjaju, — Dante. I ribar neki sa Grenlanda, i, duše odmornije, rudar-zlatar iz Kalifornije.

Svi su oni pri povratku donosili glase: glasovi tame, nerazumljivi i za njih same. Ali — razumljive za Sferu. Ribar sa Grenlanda, jadao se morima, ledenim prekorima, i irvasu, a zlatar ruda iz kalifornijskog zlatnog bluda gledao je poj metalâ. I Svedenborg krvav od misli koralâ, pred kraj svojih invokacija, i Wagner, u svetlucanju maglenih inkrustacija, svi su oni, neslućeno za nas, govorili o svojoj misiji, o ogromnoj visiji, gde, ploveći u muzikâ očajnom vinu, milioni čekaju da preminu.

Kako da se pomogne nemrtvima Egipta?...

(Bačeni u smrt kao strele, kako da, mističnim trenom, kao čela u proljetnji poj, sa prašnika plenom, vrate se u roj?)

Sudije mrtvih bile su neumoljive. Niko nije puštan bez ispita. A stari Egipat propao je i ko da pouči senke? Odgovor starovremenski.

Sva nauka za mrežu prastarih pauka! A svet je za njih tražio! Pronađena je sa mnogo pretenzije, geometrija od četiri dimenzije. Neki suptilni aparati preorali su zemlju na pojase Beethovenskih sati. Evo, u čemu je bila opasnost, zbog koje urlaše Andersenov medved koji je najzad shvatio. (Šta je on prepatio! Medved na medvedem piru u Sibiru!) Evo:

Napon očajanja nemrtvih, kao užasno drvo što tlači granama, kao jednosmisljena strujama u razbrođenom mutnom jezeru, — derao je čas kao psihički cikloni, čas kao kamen poklopac stanac, psihička stena, utisnuta pečatom na grob svijetu uzleta.

Postojanje jedne oaze jednog smisla u sveopštoj zahuktalosti sitnih, kapljičasto rasplnutih sukoba duž vasseljenâ — činio je i mir, i svest, i pravilan razvoj (— sintezu kapljica) nemogućim. Mnogi su nojevi zbog tog sakrili glave u pescima vrućim. Glave dugih, čeličnih vratova. I u Newyorku kuće vrištale visinama, u dvadeset spratova.

Došlo je vreme da se spasava.

Egipat sa tajnama svojim zasut je bio peskom. Još su neke zmije znale. Čutahu. Možda namerno? Zlobne. I jedna slepa krtica na Rajni.

Rolf Henkl — Wien

Autoportret

Za to se, najzad, krenuo Bonaparta. Ratovi Prvoga Konzula bili su samo za to da se, pa ma i šupljom retorikom, obasjaju piramide.

Da se Francuska venča lovorikom!

Da se osvetle tajne Izide. Da se nađe tajna Mrtvačke Službe. Ona bijaše nekad poznata samo žrecima. Objaviše je vetrima, oblacima, i cveću i gmizavcima. Te vesti, čudnim duhovno-organskim telepatijama, idahu Ostrvu Čekanja. Mrtvi biše očarani znanjem. Počeše prolaziti u Onaj Svet.

Ali je postojala nova, veća Opasnost. Svemirski um misli lagano. On još misli s trenjem, po šinama. Lagano, pod parom svog dinama. Gmiže. Nije mu odmah opasnost izašla pred oči. On uvek sve najpre razbije, rastoči, pa u slikove sroči, pa meri, ocenjuje. Starinski. Tako se radilo u organskom svetu kad je on po sto. I suviše ritmično. Nekako jonski. Premalo mnogostruko. To je tek docnije otkrio Jammes i Fechner. Evo: ipak je uvideo Svemirski Duh: Talas očajanja koji je buktao iznad Ostrva Čekanja, kakav je da je — usao je već bio u hod. U slučaju da taj zahuktaj odjednom, bude ugašen: Naj:

nenadnijim prestankom

zamajne sile nestankom

mogla bi doći katastrofa.

Jer sve mora, od svoda do svoda, da ima neku ravnotežu svog antipoda. Newtonov zakon Istorije.

A: Na mah lišena jedne ogromne sile (očajnikâ) vasseljena bi, zvezdanim bolom, magnetskim polom, pretrpela brodolom. Kao oni što ih odupiranje održava u toku, u delanjima moćno-bonima, u sve izrazitijim fugama i kanonima.

Sprečiti, sprečiti po svaku cenu oslobođenje nemrtvih. Ali: ako se oslobođenje spreči, ako oni ostanu, onda je, usled njihove struje, čovečanstvo u večnom porazu oluje. Sve mračnije, sve smelije, jurišanje će biti i uspeliše.

I mislio je Duh.

Mislile su kako su umele, i šume i gore i mora i vulkani. Misljahu atmosfere. Civilizacije, magle, oblaci. Mamuti na gozbama snegova. Snop snova. Sadržaji. Okviri. Lišće zeleno. Automobili. Ogledala. Prostori. I ta je sila postajala sve očajnije ujednačena, jednome okrenuta. Janus, bez drugog lica. Sav sada samo u jednom pravcu.

Sve više misao u vasseljeni postajaše Jedno. O tome znamo iz Malarméa. On je razumeo, pa zaboravio. I zabeležio, što je za njega već bilo daleko.

Jedna sila — mnogokrila, ako postane jedna u vasseljeni, neće u njoj ostati. Smisao je svake sile da ode. Kuda? To je tajna svake sile. Dok je mnogo silâ koje se u koštacu drže, ostaće. Misao bi dakle emigrirala. U neku neznanu Ameriku. A mi? Mi bez misli? Rasli bi, rasli, bez ikakvih pravaca.

Revolucije su se zapalile da toga ne bude. Da zadrže misao međ nama. Sečate li se kako su carevi orlovski, sokolski i zmajevski zadržavali oblacima krilâ Baščelika, pa ga ne moguše zadržati i on ode, i pronesu u naručju ženu carevičevu: misao.

Pojaviše se bolesti. Da zadrže misao. Narod se tala-sahu. Da zadrže misao.

Sa dna narodna neke čudne biljke nikoše. Gravita-cija u užasu zamiraše. Milion puta zaustavljajući dah i disaše opet. I stvori se neka ritmička nesigurnost događaja. Ljudi, i psi, i šume, i sama muzika, budili

su se jutrom, sa glavoboljom strašnom. Od misli. Svemirski duh, najzad donese zaključak:

Da se iznova gradi. Jer ovaj svet postade sat, navijen mišlju. I ništa se više nije moglo zaustaviti. A kad misao ode? Šta ćemo, kuda ćemo? U prostore, u mora, u pravce — a neće biti prostora, morâ, pravaca... Ali je žao bilo Svemirskome Duhu — Staroga. Žalio je Egipat sa balzamovanim gušterima i nedoučenim mrtvacima. Ma iz tog nikla tragedija. I Srednji Vek sa litijama. Sa klečanjem od koga su kolena postala tako tvrda. I francusku povesnicu, u kojoj rastu trenje. I velike stepe, gde neke bube, usled sentimentalnosti mužika vrište i čiče za jedan deseti deo tona više, no što bi to bilo pod drugim okolnostima. I engleski humor. Zbog njega morske tice naučiše da broje do deset. I mnogo još.

Balkan sa nacionalnim kapicama.

I dušo, sa setom, mislio je na Kinu, dragu kao zenicu, čije su naseljene reke davale crtež za gusenicu, što se imala roditi kroz dva miliona vekova. A vrabac-Podunavac, čiji je potomak imao progutati neostvarenu gusenicu, već je odavno živeo, i cvrkutao.

Nasto onda toliko rad?

I reši se Duh, da ponova ostvari sa malim najmanjim izuzecima onu istu vasseljenu, iznova. Tek tolike razlike da budu da u Egiptu bude demokratski režim.

Šta sad vrabac Podunavac? Šta s njim?

Narodna pesma, osetljiva za velike događaje, ječi od uspomene na epsku njegovu važnost. Sve se zna. Vrabac se oženio:

»Kad se ženi vrabac Podunavac

Zaprosio senicu devojku«...

Pa ipak, i ako je sve to unapred određeno, žale mnogi gusenicu budućnosti. Samo, da opet ne bude katastrofa, pre gusenice?

Juli 1919

Alfred Sperber — Paris

Ich schluchze aus den bleichen Mondteichen Europas

dir bleiches Stiefkind Europa schluchze ich zu ich schluchze aus den verrosteten Wäldern Europas aus dem zerbröckelnden Gold der Kathedralen aus den Wahnsinnsschreien erstickter Symphonien aus den glanzlosen Augen deiner Kinder in Abendstrassen

aus deinen Theatern Fabriken und Irrenhäusern röchle ich deinen Todesschrei Europa!

Europa auf deinen Leib schneit schwarzer Schnee du hast es verlernt über den Regenbogen zu weinen! deine Bäume marschieren verkrüppelt in graden

Aleen immer kleiner wird die Zahl deiner Kinder die nachts in den Himmel schauen

immer kleiner die Zahl derer die Nachts aus Liebe sterben

deine Kinder sagen keine Nachtgebet mehr der weisse Leib deiner Frauen ist ein gefallenes Wertpapier

Du treibst ziellos ohne Glauben und Ideale wo ist die weisse Gnade deines Nazaräers der goldene Atem deiner Revolutionen?

Europa strahlendes Kind des Diluviums unter deinem verwehenden Himmel fröstelt die Decke eines neuen Glazial!

Ich liege in irgendeinem Zimmer Europas mein Leib wächst hinaus durch die Wände in Strassen und Höfe durch Tore in deine gestorbenen Wiesen und Wälder mein Fuss wurzelt in allen verwesenden Füßen deiner Friedhöfe aus meinem Mund quillt das schwarze Blut deiner Verwesung

Unter dem gefrorenen Lächeln der Kassiopeia wächst mein Leib hinein in deinen Leib Europa! Ich liege in wächserner Abgeschiedenheit, mond-süchtig gebannt von erbarmungslosen Nachthimmel Durch meinen Schlaf läuten ferne tiefe Glocken süsse Stimmen von Rettung und Auferstehung durch die Nacht meiner Verwesung träume ich den ungebrochenen Ungestüm deiner Jünglinge

den weissen Aufschwung der Aeroplane wunderbare grosse Vögel im grenzlosem Azur den ungeachteten Glanz künftiger Architekturen rollende Urwälder die in deine Bahnhöfe einfahren Ich träume von Wirbelstürmen des Lichts die über dir toben werden

Ich sehe deinen künftigen Gott mit vesuvischen Atem durch deine Städte schreiten seine Liebe wie Feuerregen auf dich tosen Europa! Ich sehe ungeheuere Bacchanale der Verbrüderung Niagarafälle des Bluts in Hingabe vergossen der Rhythmus deiner neuen Liebe durchzuckt mich elektrisch

der ungeheuere Jubel deiner Stimme ringt auf aus mir unerhörter Latu aus der unsagbaren Nacht dieser letzten Verzweiflung schreie ich auf für dich Europa in die neue Zeit!!!

Kometa Pons-Winnecke, Zemlja i Zenit

B. Tokin — Zagreb

1. Rečeno je dakle da će 26. juni biti fatalan dan. Rečeno je da će toga dana propasti Zagreb, Jugoslavija, Europa. Kugla zemaljska, mesec, eventualno sunčani sistem, pa i Zenit. Raspadajući se, razbacano kovitajući se izmešće se sve i juriće dalje vrtoglavom brzinom delovi, elementi, fragmenti ljudskih tela, pejzaža, Colorada, Parisa, Okeana, kafana, Charlie Chaplina, ekspresa, kokota, kuće- vlasnika zajedno sa kućama, šibera. 26. juna počće svoj put kroz kaos razmrskane molekule kao tragikomična pratnja kometi ili novog sveta koji se stvara i koji je dobio smešno ime Winnecke-Pons.

Možda je sve to vizija. Flammarton, on je prvi pričao o propasti, prilično vizionaran je čovek bio uvek. Drugi naučnjaci, manje fantasti kako oni sebe zovu, tvrde i dokazuju, da se 26. juna neće ništa desiti. Zemlja će biti spašena. Ta nije ni bila u opasnosti.

Treba li zemlja da propadne ili ne? Treba li sudar sa kometom da nas uništi ili bolje reći treba li kometa (samo telo njeno najmanje 20 puta veće od

zemlje) da nas proguta? Nije li možda jedan takav sudar ili iznenadni kosmički potop suviše tragična smrt za zemlju? Dode li do propasti, nekoliko časaka 26. juna, bili bi ispunjeni najstrahovitijom borbom za opstanak. 5000 milijuna ljudi (i koliko milijarda životinja?) boriće se i propašće. Zemlja će postati grobnica koju vuče sobom kometa, rep komete kao trijumfalni plen. Za zemljom lebdeće nekoliko stotina (recimo astralnih tela onog na zemlji, čija je duša bila u stanju da se oslobodi od tela za vreme katastrofe. A možda će otrovni gasovi uništiti i astralna tela. 26. juna milioni pokajaće svoje grehove i misliti da je propast došla zbog pokvarenosti (čudnovato da crkva još nije iskoristila dolazak komete sa ružnim imenom za svoje svrhe.)

2. Sve je to možda vizija.

Razume se mi ljudi ne dozvoljavamo u svome pravom ili uobraženom ponosu ni samu ideju da zemlja može propasti. Možda bi zbog toga trebalo želeti da zemlja zbilja propadne. To bi naučilo nekoliko miliona uobraženih pameću. Samo što u stvari oni nebi ništa od toga imali, još manje drugi. I dobre i rđave kometa bi odnela sobom. Ljudi nemogu dozvoliti ideju da nas neka kometa, neki vasioniski beskućnik koji traži svoje mesto po svemiru, svoj »socialni« položaj, može zbog toga pomeriti sa naša mesta. Moželi zar jedan purgar dozvoliti pomisao da će on propasti zbog nekog interplanetarnog anarhiste? Otuda, a to mi se desilo nekoliko puta kada sam hteo da povedem razgovor o kometi, jedan purgar neće ni da čuje da se govori o kometi. Većina ljudi ne dozvoljava da može biti stvaranja novog, da ga može biti van zemlje, a još manje to da mi budemo žrtva u tome stvaranju.

3. Ako je kometa zbilja nov svet koji se stvara bilo bi zbilja dobro da svet propadne. Tek moglo bi se desiti da se najbolje čelije, najbolje duše, najbolji fragmenti, apstraktna tela, sve ono što je bitno i sadržajno na zemlji, pa i sama zemlja stoje sa telom komete pa da indirektno kroz milion godina učestvuju u stvaranju novoga sveta. Boljeg ili isto ovakovog?...

Trebalo bi, tako ponekad govori filozofija, svest i neka etika — dali se sve to tiče komete — da se bar ono sačuva što je najbolje. Tj. trebalo bi da živi astralno. U ostalom »vidičemo« — qui vivra verra — posle propasti dali će se astralna tela bar sačuvati. One će razgovarati dugo i dugo između sebe jureći na putu kroz svemir prateći kometu koja traži svoje mesto. Bili ili ne biti?

4. Rešiti pitanje može samo onaj čije bi biće obuhvatalo ceo kosmos spiritualno i fizički, psihički i materialno. Onaj koji obuhvaća ceo tok, sve delove, sav raspored, odnose i hierarhiju svega što je poznato i nepoznato. Onaj čija bi svest obuhvatala svest zemlje planeta i vasiona. Pa i on dali može to. Jer, ako Pons-Winnecke treba zbilja da nas upropasti on onda nosi sobom, već sada, novi duh, nove zakone, nove svesti: Novu dinamiku, novu logiku, pred kojom je ništavilo sva naša svest, sva naša kozmičnost i dinamičnost.

5. Ne želimo da svet propane. Ne zato što mislimo da je on najbolji kako je to Leibnitz mislio, niti zato što bi ga naročito cenili, nego jedino zato što mislimo da je on još uvek material za gradnju, jer mislimo da se još može pokušati. Lično ne želim, jer volim život, pa makar živio samo još koju godinu.

O svemu tome kometa ne vodi računa, nje se ništa naše želje ne tiču.

Ona ima reč!

Vrlo je verovatno da će interplanetarni anarhista projuriti mimo nas, prezirno, ... i 27. juna, ako ga bude, svima će ljudima: purgarima, nitkovima, dobrim i lošim, hrabrim i bednim, stradaocima i vegetatorima, biće lakše.

6. Zemlja će se i dalje okretati, ili ne okretati oko sunca. Život zemlje i naš biće prolongiran. »Biti ne biti« pitao je Hamlet.

Desilo se ma kako, u oči 26. juna najveći, ogromni deo, čovečanstva postaće Hamleti, Tragikomični Hamleti.

Es lebe der Zenitismus!

Natürlich bin ich Zenitist und will unserem Organ in Europa eine erste Stelle schaffen. Euere Idee ist grossartig.

Vive Zenit.

Ivan Goll.

MAKROSKOP

KANDINSKI

Lj. Micić.

Čemu ponavljanje?

U stvaranju nema ponavljanja. Stvaranje je uvek novo. Čak u prirodi koja verovatno ima manje duha od čoveka — nema ponavljanja: Ima stvaranja, varijacija i selekcija. Zašto da to onda čine ljudi, koji su viši od same prirode i umetnici, koji su viši od ljudi — koji su nadljudi.

Stvaralac mora biti čovek + umetnik!

Nad čovek!

Umetnik mora stvarati.

Umetnik mora stvarati novo.

Umetnikova afirmacija je fenomen.

Umetnik je fenomen.

Odreći se svega van sebe, odbaciti tradiciju — stvoriti novo iz sebe — to je čin i delo kreatora koji uvek stvara nove fenomene.

Takav jedan umetnik fenomena, posve novih neovisnih od juče to je Rus

Kandinski

koji je početak nove umetnosti u celoj Evropi. On je prvi koji je smelo, uz smeh i porugu odbacio sve postojeće forme. On je prvi apstraktni i duhovni umetnik. »Das geistige in der Kunst« njegova je prva zastava i — pobeda.

On stvara nove umetničke fenomene van prirode. Zato je on velik i dosada nenadmašen. Rus (a to baš nije sporedno!) Kandinski najjači je dokaz za mogućnost novoga bez ikakove veze sa prirodom i sa tradicijom. Umetnik nosi u sebi posebnu umetničku prirodu. Takova nadprirodna umetnička individuacija jedina je stvaralačka!

Nad čovek!

Fenomen!

Kandinski je apsolutni stvaralac i apostol mistične čovekove stvaralačke duše.

Toliko možemo reći o njemu posle onog što smo videli samo u reprodukciji. »Zenit« smatra ovo za naročitu dužnost. A kad slobodne kremalske dveri budu i nama otvorene... (velika je to čežnja) — onda....

U Moskvi izdana je njegova monografija s vlastitim predgovorom. (Naklada ruskog odeljenja likovnih umetnika pučkog komesarijata 1918. Gotovo je indentična s onom što ju je još 1913. g. izdao »Sturm« u Berlinu).

On veli:

»Muka mi je videti čiste »razumne« forme. Sve forme koje sam dosada upotrebljavao, došle su mi same od sebe: stajale su ili posve gotove predamnom i meni je ostalo samo da ih kopiram, ili su se nizale u sretnim časovima rada. Često se ne htjedoše stvoriti i morao sam katkada strpljivo i sa strahom čekati dok nisu sazrele. Ovo unutrašnje dozrevanje neda se posmatrati; ono je tajanstveno i ovisi o skrivenim uzrocima.«

To je sve. Više se ne da reći. Njegove su slike muzika i simfonija boja. Ko može muziku da priča rečima? Reč je preslaba. Osećaj! Doživljaj! Nažalost pisac ima samo jednu reprodukciju u boji: »Sanjarska improvizacija«. To je simfonija sviju varijacija i skala. Kandinski je veliki muzičar boja. To se mora videti — doživeti — utonuti u pesmu apstraktnog i duhovnog. Kandinski je pesnik u boji i u reči:

»Breiter sollst Du deine Arme ausbreiten.

Breiter, Breiter.

Und dein Gesicht sollst Du mit roten Tuch bedecken.

(»Blaues-Blaues« ispevana na nemačkom.)

On sluti, čezne ono veliko buduće — široko — crveno — »roten Tuch«...

A lice tvoje Rusijo prestrto je velikom crvenom maramom gde ruke široko vaze... zovu... Bratstvo sviju naroda... Iza njega dolazi mnogo dobrih, ali on je velik — najveći. (»Da je Kandinski još i idejan, on bi bio uopšte najveći umetnik na svetu« veli B. Tokin).

Iza njega putuju legije kao iza još jednog velikana, Španjolca Picassa. On je drugi veliki početak. Njegovi opet naslednici nisu pošli ni koraka dalje: kubiste — čine samo varijante. (Iznimka je opet Rus — najveći skulptor Aršipenko). Kubizam je zato i pogodan jer je i suviše materijalan. Dok Kandinskoga je uopšte teško varirati — imitovati. Držim: nemoguće. On jedini stvara sâm i jedini to i može.

Spominjući ime Kandinski, mora se spomenuti i pokojni Franz Marc (pao je na francuskom bojištu 1915. g.). Živeli su zajedno u Münchenu i otvarali nove puteve. Izdaval su reviju 1912. »Der blaue Reiter«. S njom i njihovim zajedničkim radom udaren je temelj. Marc je mrtav ali pre svoje smrti vizionarno veruje:

»in eine höhere geistigere Möglichkeit als diese unmögliche Gegenwart«.

(»Schöpferische Konfession«).

On je morao misliti u tom času na Kandinskoga. Njihov i naš duh je zajednički. Njihove duše lebdele su i lebde iznad Moskve i iznad Verduna, iznad Tokia i iznad Zagreba. Sve je to isto. Svuda je Čovek...

Mrtav je mrtav »Der blaue Reiter« ali živ je njegov brat u Moskvi: Crveni Jahač.

Kandinski ovako svršava svoju rusku monografiju:

»polako brišu se ograde među narodima kao što polako breгови postaju ravni. Čovečanstvo nije više prazni odjek«.

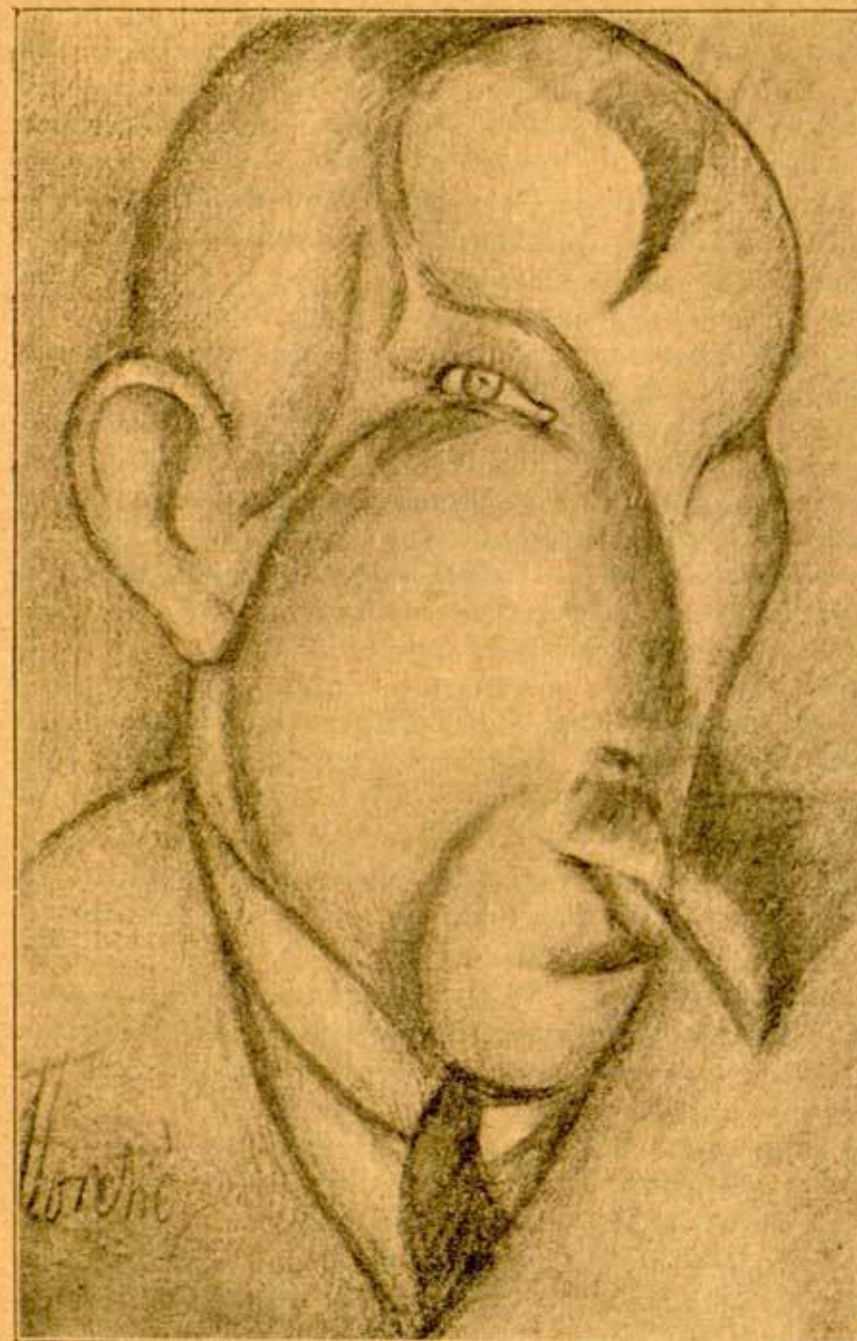
Moskva! Moskva!

Naša su srca okrenuta ka Istoku!...

Tvoja duša i naša je duša....

Rusijo!

Izložba Vidović. Pre dvadeset godina to bi nas verovatno interesiralo. Danas nam je to sasvim svedjedno dali on postoji ili ne. Jedan moj prijatelj arhitekta rekao je da su to »holandski pejzaži«. Svi ostali tvrde da je »duša Dalmacije« i »naše« mora u slikama. Moj prijatelj arhitekta, inače šaljivdžija, ima pravo. G. Vidović jedan je od preostalih i u naše doba zalutalih Holandeza.

Vinko Foretić — Vis

Portret jednog Slovenca

Pokušaj jedne lojalnosti. (Ili lojalnost jednog pokušaja: »Savremena hrvatska literatura« članak g. Lunačeka u »Obzoru«).

On priznaje vrednost najnovijih. To je simpatično. No što je bio nesretne ruke, kad je izabrao Krkleca za potvrdu svoga pokušaja, krivnja je samo na njemu. Ali to zasad nije baš toliko od važnosti. Za nas je mnogo važniji naivni pokušaj g. Lunačeka, da nas pomalo »isključuje«, kao da »Zenit« revija koja je internacionalna za sadanju našu literarnu produkciju i ne broji, jer ne ulazi u naš narodni i plemenski život. (!)

Eh, kako prozirno! Treba »Zenit« eliminirati, da uopšte ne dode u uporedenje. Ostaje prema tome jedina književna hrvatska revija »Kritika«. — Vrlo dobro! Nemože biti uporedenja ali ni isključenja g. Lunaček!

»Zenit« uistinu nije hrvatska revija. Ona je internacionalna i prema tome eoipso jugoslavenska! Internacionalizam »Zenita« nipošto ne isključuje jugoslavensku akciju već i radi same dinamike i zenitizma koga mi unosimo kao novi duh, novu snagu, polet u stvaranje nove svečovečanske kulture. To treba uvideti i ne zaboraviti, da je to prvo i baš jugoslavensko sudelovanje u tome stvaranju!

P. S. Preštampano iz beogradske »Tribune« od 18. V. 921. »Izjavu« g. Miloša Đurića kao dokumenat »elegantnoj, otmenoj, jedinjoj književnoj reviji u Zagrebu« — »Kritici«.

»U najnovijem broju književno-umetničke revije Kritika (sveska za april), koja izlazi u Zagrebu, izašao je moj pre tri godine pisani članak »Kosovo«. Članak je štampan bez moga znanja, i on ne može reprezentovati moje sadašnje koncepcije i orijentacije. Za sada ovoliko, a u budućoj svesci Kritike reći ću o tom slučaju više. Rukopis nalazio se u rukama mojih poznanika, i oni su ga na svoju ruku dali redakciji Kritike.«

Pesme jednog epigona i plagijatora: »Srebrna Cesta«. Kao jedini potpisan je autor Gustav Krklec. Oni brojni, u toj knjizi očiti i jasni, dobro su sačuvani u »njegovim« ženskastim pesmicama. Ima ih čitava legija.

Snebio sam se, čitajući ovu (kod nas valjda »najbolju«) antologiju. Molekuli i atomi raznih i mnogih ličnosti i pesnika zajedno s potpisanim autorom sačinjavaju jedan konglomerat koji je dosad u našoj literatografiji bio nepoznat. Zove se »Srebrna cesta«. Ličnost istog autora posve se gubi ili gotovo i ne postoji. Asocijacije dovode posve druge na površinu sećanja i svesti. (Čitalac dobiva groznicu!)

Verujte, bolje i lepše je čitati u originalu. Na pr., dobar nemački pesnik Rainer Maria Rilke, koji je u nas malo poznat, peva ovako:

»Meine gute Mutter
»seid stolz : Ich trage die Fahne,
»seid ohne Sorge: Ich trage die Fahne,
»habt mich lieb: Ich trage die Fahne.«

Divno — zar ne? Zato je to rođeno u duši jednog pesnika i to nije prepisano. To je doživljeno i nije posledica papirnate kompilacije i transformacije koje se u nas sa velikim priznanjem zovu: pesnik! (Gg. Bogdanović..... Lunaček!). Osećate li vi veličinu te reči pesnik!?

Vaš »najtalentovaniji među najtalentovanijima« G. Krklec, ima na strani 91. pesmu »Zastava« s ovim plagijatom:

»Majko ja nosim zastavu«

Tako počinje svaka njegova strofa, a ono ostalo je transformacija od Rilkea pa do M. Grčića (Pročitaj svršetak te pesme i uporedi sa »Briga Materina« — »Antologija« B. Popovića).

Ja ne ću dalje da nastavim. Nije ugodno razotkrivati tuđu golotinju. U takovom času osećam samilost i gnušanje. Ali savest....

Imate li vi drugi savesti — umetničke savesti? Zar sme ovakav da se zove pesnik kad to danas najviše znači: apostol!?

Najsiromašniji autor u našoj sredini je po vama »najtalentovaniji«. (Nečudna srodnost!) Najnevredniji i najsitniji »radnik« na tzv. »literarnom polju«. U kojoj drugoj zemlji ovakovo blede piskaralo koje je kao petlić skakalo na druge, (da prikrije svoju slabost!) bilo bi već davno onemogućeno. U našoj, on je najtalentovaniji — transformator doduše. (Vidi i Bubićeve podatke u »Novostima« 1920.).

Sve ostalo prepuštam drugima, koji će imati više strpljivosti. Potražite i uporedite: Nazora, Vidrića, Domjanića, Matoša i dr. Ovo je samo kao mali dokumenat savremenoj hrvatskoj književnosti naročito g. Lunačeku.

Blaženi siromašni duhom jer su njihove — ceste srebrne!

Predavanja D. H. K. o ljubaynim poduzećima Napoleona. (!) Da smo mi poštovaoci Napoleona dostojnije bi slavili 100-godišnjicu. »Predavanje« držao M. Begović. Inače jedan od »urednika« »elegantne«, »otmene« itd. »revije« »Kritika«. Pre Begovića Badalić. Posle njega Vernić. Sve se kompletira. Sva predavanja »u stilu« t. j. mlaćenje prazne slame. Govore o onome što ne svačaju. »Leben muss man« kako to reče jedan od »mladih«.

Imažinisti

Manifest moskovske grupe. Nas je još vrlo malo. U poeziji: Sergej Jesenjin, Vadim Šeršenevič, Anatolije Mariengov. U slikarstvu: Akulovi Evdam.

No naše su teorije zarazile prestonice i palanke. Svugde imamo darovitih učenika. Jedini material poezije jeste slika, reč kao takva.

Reč je u suštini — slika.

Nas se ne tiče sadržina reči, a još manje njegova zvučna obojenost. O tome neka se prepiru muzika i filozofija. Slika za nas nije način na koji ćemo iskazati neku misao van nje. Slika je za nas samocilj (Selbstzweck). Slika kao takva — to je škola našeg električnog jevanđela. Mi imažiniste ne priznajemo podređivanja slika, i mi pozivamo pesnike, da odpočnu vers-libre slikâ. Mi prizivamo k poetizaciji poezije, pomoću udaljivanja iz poezije i filozofije, i naturalizma — i futurizma i muzičke instrumentacije.

Hiljade nežigosanih. Posle Hondreyovih 100.000 žigosanih, štampala je knjižara Kugli u Zagrebu nekoliko hiljada nežigosanih knjiga: U. Donadinj — Igračka oluje, »drama« u tri čina, koju bezuvetno treba žigosati pa makar i bez državnog žiga. To je drama autorove slabosti! Drama jednog nestvaranja i siromaštva!

Učestase baš neki autobiografski »romani« i »drame« (kao da smo željni golotinje, siromaštva i bedel!) bez ikakove umetničke vrednosti. Dakako »ekspresionisti«!

Spominjem još ovo: »Igračka oluje« svršava sa neveštom kopijom jedne drame St. Przybyszewskoga: »Za srećom«...

Kopije... kopije... sve same....

Kad bih se molio Bogu, prva bi mi molitva bila, da me izbavi muka od čitanja ovakovih glupih »drama« i sličnih »romana«.

STRAS. »Roman iz beogradskog života«. Napisao S. D. Pijade. Nova knjiga. To je sva njena vrednost — prednost. Povećava broj. Ali u umetnosti ne važi broj, kao na vašaru ili skupštini. Sva je jugoslavenska publika skupština na kojoj se — glasa. Ko više glasova — taj veći — pobednik.

Slatki put toj »strastvenoj« književnosti utrla je Andrićeva »Zabavna biblioteka« iz Zagreba, jer u Zagrebu je koješta — zabavno. (Čaklović je počeo još rđavije — s »Davolicom« a sad se je »popravio« i sledi put »boljih« učitelja.)

»Strast« je produkt literature: Afrodita, Poludjevice i dr. S. D. Pijade je postumni sin P. Louysa, M. Prevosta rođeni brat — Milana Begovića.

Zašto je g. Pijade čitao baš takove knjige? Možda koje i tolike bolje, rodile bi nešto — »bolje«.

SU—JO—OO—OJ. Šta se čuje? Nastupile su metamorfoze g. Čurčina, komandanta rekrutske čete »Stara Evropa«. U broju od 10. V. 921. mobilizovao je g. Č. dačku četu rekruta pošto je drugi i treći poziv otkazao poslušnost. Ništa zato! Ali »oni koji dolaze« nisu još svršili ni rekrutsku školu, a komandant ih izveo na javni mimohod. Po vojnim zakonima komandant treba da se kazni. A po zakonu savesti isto tako radi redovnog samopohvalnog pisanja kritika o časopisu kome je sam urednik. Prepoznaje se po šiframa: SU—JO—OO—OJ—UI. (»Jut. Lista«). P. S. Inače »N. E.« kao i ostale revije napreduju u imitaciji. Posle »Zenita« i ona menja boje papira.

M. Crnjanski: Dnevnik o Čarnojeviću. Izašao je roman našega saradnika u izdanju biblioteke »Albatros« u Beogradu. O značajnom romanu i o njegovom piscu biće opširno govora u idućem broju.

CANUDO O KINEMATOGRAFU.

B. Tokin.

»La Revue de l'Epoque« u Parizu publikovala je od februara do maja »100 versets d'initution« R. Canuda. To su niz aforizama, misli, razmišljanja i ideja o lirizmu svih umetnosti. Napisane u stvari kao uvod da se što bolje ističe važnost kinematografa. Svaki deseti »verset« ovaj je: ko će izraziti beskrajno pomoću nedefinisanog.

Odgovor je finalni »verset«: Et seul l'infini peut exprimer l'infini, a to je kinematografska umetnost. Donesimo u prevodu i resimeu one delove koji govore o kinematografiji.

A 3. verset. Svakako to je basnoslovna evolucija muzike potpomognuta naukom koja je dozvolila da se stvara nova umetnost, u pravom smislu umetnost 20. veka, nijednoj drugoj slična. Ja govorim o kinematografiji. Podrazumevam da sjedinjuje umetnost vremena i prostora, plastične umetnosti u pokretu, viziju forama razvijene u ritmu, fuzionisanje svih izraza ljudskih i van svih dosada poznatih estetskih granica. Jedna od najvećih etapa čulnosti, afirmirajući se, fiksirajući se odgovara suvereno jedinjoj dogmi umetnosti: boriti se protiv prolazećeg života, života koji žuri dalje, fiksirajući za sva vremena njegove izgledne izraza.

Resime verseta 94—95. Canudo govori o tome kako se u kinematografskoj umetnosti plastičar i ritmičar sjedinjavaju u radu: ecraniste. On predlaže taj izraz mesto metteur en scene. Nauka i umetnost isto su tako sjedinjene u kinematografiji koja je »pretsava tela i duše«.

96. verset. U opštoj neizvesnosti i nemiru današnjeg istorijskog časa i predzorja jedne dosad nevidjene civilizacije i svakako izvanredne sjajne i bogate, umetnost kinematografa unosi jednu izvesnost... česti. Jedno zastajanje života u sred najužurbanije i najgrozničavije aktivnosti ljudi. Žed prostora uveličana lakoćom načina kojim se ona može gasiti i ta »bolest« koja je naša, današnja, ta obcesija — groznica života prepunog, ta patetika prepunog života nalaze satisfakciju u uživanje koje pruža kinematografska umetnost. Život ljudi postaje sve više simultan. On se dopunjuje pred našim očima. Ljudi umnožavaju bezmerno svoje vizije prostora bića i stvari. Snaga kinematografske vizije jeste u neograničenoj elastičnosti veza, ednosa, fascinacija, u našem triumu nad prostorom, vremenom, prirode i raspoloženja duša. Staro jedinstvo vremena i prostora nema više vrednost pred bitnim jedinstvom života kakvog daje umetnost kinematografa.

Resime 97—99. verseta. Priroda sama igra ulogu — naglašava Canudo. Kinematograf je isto tako elan duše i emotivan po svome pokretu. On je »vidljiv izraz beskonačnosti«. On je »indefini mora i želja u svim svojim sensiblnim oblicima«.

Verset 100. I jedino nedefinisano može izraziti beskonačno. Canudo je jedan od onih retkih koji su u Francuskoj pisali sa razumevanjem o kinematografu. Sa razumevanjem i osećajem dostojnim nove umetnosti. Ivan Goll, Mierendorff u Nemačkoj, Delluc, Galtier-Boissiere, Elie Faure, u Francuskoj se mogu još spomenuti kao prvi estetičari nove umetnosti, kao ljudi koji su pokušali i umeli, da osluškaju zakone umetnosti koja se radja. Njihove studije — i studija pisca ovih redaka, koji nije toliko skroman da ne bude svestan važnosti njegovih studija o kinematografu naročito one koja je izašla u prvom broju »Esprit nouveau«, — udarile su temelj estetičarima nove umetnosti.

Herman Wendel: Von Marburg bis Monastir. — Eine süd-slawische Reise. Druck u. Verlag der Frankfurter Societäts-Druckerei.

Nas mnogo ne interesuju putopisi. Ali bio sam ipak znatiželjan što je vidio g. Wendel u Jugoslaviji. Nažalost g.

Wendel nije vidio ništa. Vidio je sela. Njegove slike kao da su birane da nas prikaže na svim linijama — selom.

Knjigu treba sa našeg stajališta najodlučnije osuditi. Nama je žao što g. Wendel ništa nezna o Novoj Mladost Jugoslaviji!

Trgovci knjigama. Ima u Zagrebu i neka »Narodna knjižnica«. Kome »narodu« ona pripada, teško je odrediti. Ona je mnogo više »Sopstvena« nego narodna. Trebala bi se zvati: Trgovačka sopstvena biblioteka knjiga, urednik M. B. Janković (po krsnom listu M. Blažeković.)

Ovo nam je najviše upalo u oči: U »prevodu« ove biblioteke izlaze u poslednje vreme neke knjige (Le Bon: Psihologija gomila, Dostojevski: Bedni ljudi, Dumas: Gospoda s kamelijama, P. Louys: Afrodita, Maupassant: Baština (cir. Nasledstvo). Herceg: Gjurkovićeve kćeri. M. Gorki: Na dnu) koje su već davno prevedene na naš jezik i štampane — ćirilicom. Sve ove knjige ne nose nigde imena prevodioca (tek neka početna slova), a niti ikakove napomene ako je možda preštampano s ćirilice. Teško je reći nešto pozitivno, ali se može s pravom sumnjati, da se ovde radi o čisto merkantilnoj i nesavesnoj raboti.

U ime naroda, u ime Boga, u ime umetnosti — podiže se jugoslavenska trgovina — trgovaca knjigama. Oni šta više ne šalju knjige revijama čim izađe koja nepovoljna kritika.

Oni misle, o njima treba pisati uvek povoljno, da bi to bilo u interesu njihovih — džepova.

Hoće li se iko pobrinuti, da Ustavotvorna Skupština donese osim drugih §§ i reformi i neki § o autorskom pravu književnika i umetnika u našoj zemlji? Makar § pod imenom: »Zaštita viših životinja« u Jugoslaviji.

Le Penseur. Film E. Fleya (Olimp kino). Ovaj francuski film svakako je pokušaj novooga. Ceo je komad više naznačenje onoga što se u tome pravcu može dati negoli ispunjenje toga. Tim putem treba poći. Glumac koji igra glavnu ulogu A. Nox odličan je. — Ostali filmovi što ih vidimo u Zagrebu osredniji su. U jednome C. Veidt ponova pokazao da je neosporno jedan od najjačih i najizrazitijih kino glumaca. — Ovde i onde dolazi po koji prijatan, svež američki komad bez naročitih pretenzija, ali pun života.

Prevodi naslova su nakaza našeg jezika!

Redakcija je primila sledeće knjige i revije koje su vredne da se spomenu:

Rudolf Pannwitz:

Die Deutsche Lehre, Botschaft des Geistes an das Volk der Arbeit, An die Jugend, Mythen: III Der Elf,

I Das Lied vom Elen,

Baldurs Tod.

Einführung in Nietzsche,

Botschaft des Geistes,

Das Namenlose Werk,

Der Gott,

Europeisches Gedicht,

Der Geist der Tschechen.

Pannwitz je pesnik i filozof o kome ćemo opširnije govoriti i njegovim delima u jednom od narednih brojeva. Njegovo de-

lovanje u Nemačkoj je ogromno ali i nesimpatije prema njemu tobože zbog »anacionalnosti« pošto naglašava dolazak naše slavenske klasike u Evropu. Zenit će doneti i originalne neštampane njegove pesme.

Clarté nedeljni list pariske grupe sa uvek odlučnim člancima. **Sturm**. Sveska za maj. Naročiti crteži. Chagall, Delannay Walden: Dichtung zwischen Menschen.

Cinéa. No 1. Uređuje L. Delluc. Vrlo moderan kinematografski časopis sa odličnim člancima od Delluca, I. Golla, Landnya itd. Vanredne kinematografije.

Červen. Česki tednik koji reflektira u sebi odjek jednog vremena ali nema stvaranja.

Narodno kazalište u Zagrebu. Pokazuje volju da se »spase«. I uspeva. Ima ih koji u tu svrhu upotrebljuju krizu, drugi politiku, treći kulturu, četvrti gostovanja. Ovi poslednji su najfamozniji. Da uprkos sviju »kriza« (kao da nije oduvek zavor koji bi se morao nazivati »kazalište kriza«) održe svoje ničim opravdane pozicije ne umetničkog rada, ispomažu si gostovanjima. To je važno za njihov položaj (glavni movens). Blago nama. Gostovanja. To je vrlo jednostavno. To se samo plati i štampa se gosta debelim slovima. Ali raditi — stvarati?... To je sporedno. Reputacija je spašena. I to je za Zagreb najglavnije. A što je Narodno Kazalište sopstvenom svojom snagom stvorilo? Gde su njegova stvarna umetnička dela? (Na vrbi i u gostovanjima!) Zar je to vaše opravdanje što postajete izletiste. (slovo l ne sme se izmeniti sa m!).

Stanislava Wysocka poljska dramska glumica gostovala je meseca maja 1921. Imena njenih uloga: gđa Alving, Hamlet, Elektra i gđa župnikovica u — Stanislav Wispyanski: Kletva (vrlo važno. Preveo novi majski intendant.)

Naše detaljno mišljenje sigurno nikoga ne interesuje. I to mora da bude tako. Mi i ako ga ne iznosimo, ono je ipak ovde. Na jedno poznato pitanje o kazalištu odgovorićemo u sledećem broju.

BIBLIOTEKA ZENIT

počinje izlaziti polovicom juna.

Broj 1:

LJUBOMIR MICIĆ

BOŠKO TOKIN

MANIFEST ZENITIZMA

IVAN GOLL

na srpsko-hrvatskom, francuskom i nemačkom jeziku.

Broj 2:

IVAN GOLL: RADIOGRAMME, pesme.

Broj 3:

BOŠKO TOKIN: EURITMIJA, tragikomedija.

Broj 4:

VIRGIL POLJANSKI: ELEKTRIČNE STRANICE, projekcije.

Broj 5:

LJUBOMIR MICIĆ: KOLA ZA SPASAVANJE, metakozmičke vizije.

Pretplata „ZENITA“

Na celu godinu 30 dinara

Na pola godine 15 dinara

Na četvrt godine 7-50 din.

Pojedini broj 3 dinara.

Za inostranstvo u francima.

Izlazi redovno svakog prvog u mesecu.

Vlasnik i odgovorni urednik LJUBOMIR MICIĆ.

Tisak »TIPOGRAFIJA« d. d., Zagreb.

„GORANIN“ INDUSTRIJA DRVA D. D.

PILANE:
LOKVE I CRNILUG

CENTRALA ZAGREB
PALAČA HRV. ESKOMPNE BANKE

SKLADIŠTA:
RIJEKA I BAKAR

**Kupuje svaku vrst jelove,
bukove i hrastove gradje.
Prodaje fob. Bakar i cif.
svaka luka Sredozemnog
mora.**

I. hrvatska

tvornica za elektro-industriju

Ivan Paspas i sinovi

Zagreb

Tvornica: Gundulićeva ulica br. 41, Telefon 7-25

Prodavaona: Bogovićeva ulica 9, Telefon 8-99

Nakladno i grafičko reprodukciono poduzeće

VEREŠ I DRUGOVI

Zagreb, Marovska ulica 21, Telefon broj 11-78

Izrađuje:

Klišeje, auto- i fototipije, za tisak u jednoj i više boja.

Crteže za reklamu, plakate, etikete, tiskanice.

Dionice i vrijednosne papire.

Adler, Borovic i Neusser

Zagreb

Jurišićeva ul. 7. (dvorište)

Svakom pušaču

preporuča se isključivo samo

Cigaretni papir

Tuljci

„Golub“ patent

„Zagreb Monopol“

„Golub“ knjižice

„Derby“

„Raily“

„Dearling“

„Jarac“

„Sudan“

„Selam“

„Jugoslavija“

„Fadilet“

„Renommée“

koji su najbolje i najzdravije vrsti.

Proizvodi: „Golub“ Prve hrvatske

tvornice cigaretnog papira i

tuljaka d. d.

Z a g r e b,

Maksimirska cesta 10. Telefon 956.

Domaća tvornica rublja d. d.

Zagreb

Ravnateljstvo: Jelačićev trg 2

Tvornice: Jelačićev trg 2 i Krajiška ulica 20

Proizvada

muško rublje

svake vrsti u najboljoj i najsolidnijoj izradbi

Čitajte i tražite na svim kontinentima

MANIFEST

LJUBOMIR
MICIĆ

I
V
A
N
G
O
L
L

B
O
Š
K
O

T O K I N

Izlazi / nemačkom
na / francuskom
srpsko-hrvatskom

ZENITIZMA

kao broj **1** Biblioteke Zenit